

FELSEFE DÜNYASI

2005/2 Sayı: 42

YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR

ISSN 1301-0875

Sahibi

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Necati ÖNER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Ahmet İNAM

Yazı Kurulu
Prof. Dr. Necati ÖNER
Prof. Dr. Ahmet İNAM
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ
Doç. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR
Doç. Dr. İsmail KÖZ

Felsefe Dünyası Hakemli Bir Dergidir.

Felsefe Dünyası 2004 yılından itibaren PHILOSOPHER'S INDEX ve
TÜBİTAK /ulakbim tarafından dizinlenmektedir.

Yazışma ADRESİ
P.K. 21 Yenışehir / ANKARA
Tel&Fax: 0.312 231 54 40

Fiyatı: 12 YTL (KDV Dahil)

Banka Hesap No:
Vakıfbank Kızılay Şubesi: 00158007288336451

Dizgi ve Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
OSTİM Örnek Sanayi Sitesi 1. Cad. 358. Sk. No: 11 Y.Mahalle / ANKARA
Tel: 0.312 354 91 31 (Pbx) • Fax: 0.312 354 91 32

TÜRKÇE'YE ÇEVİRİLMİŞ FELSEFE METİNLERİNİN İNCELENMESİ

Medar Atıcı *

Türkçe'ye çevrilmiş felsefe yapıtlarının ana hatlarıyla değerlendirilip eleştirilmesi, kuşkusuz, uzun yıllara yayılması gereken, üstelik yalnız birkaç kişiyle sınırlı olmayıp, bütün felsefecilerin katılabileceği, çeviriler sürdükçe sürecek olan bitimsiz, eksikli ama zorunlu bir çaba. Bu çabaya bir örnek olarak, Galatasaray Üniversitesi Bilimsel Araştırma Başkanlığı'nın desteğiyle, 1930 yıllarından başlayarak günümüze kadar yayınlanmış 127 adet çeviri kitabı üniversitemizin kütüphanesine getirdik ve Türkçe'ye çevrilmiş birçok felsefe metni ile ulaşabildiğimiz ölçüde asıllarını, günümüzün teknolojisinden yararlanarak elektronik ortamda arşivledik. Sayılarını gün geçtikçe arttırdığımız bu metinlerdeki kavramların geçtiği pasajları, bilgisayar programlamasıyla ayıklayarak bir tarama sözlüğü ortaya çıkardık. Bu yolla metinlerin kavramsal incelemelerine hız kazandırıp, metinlerarası karşılaştırmalı çalışmalarda kolaylık sağladık. Bununla birlikte, Türkçe'ye çevrilmiş felsefe metinlerinin tümünü inceleyip değerlendirdiğimizi söylemek olanaksız. Her biri ayrı bir özenle ele alınmayı hak eden bu metinlerin yeterince değerlendirilmesi için, birçok felsefecinin ortak katkılarıyla en az on yıllar gerekecektir. Bu bakımdan çalışmamızın birçok eksiği olduğu açıktır. Yine de elimizdeki bilgiler, Latin harflerinde basılan ilk çevirilerden günümüze kadar geçen sürede felsefe çevirilerine ilişkin genel saptamalar yapmamıza olanak sağlıyor. İlk olarak "çeviri" eyleminin ne olduğuna kısaca değinip, dilimizdeki çevirilere ilişkin genel birkaç noktayı belirledikten sonra, özellikle 20. yüzyıl boyunca yapılmış olan felsefe çevirilerini tarihsel arkaplanları ışığında değerlendirmeye çalıştık.

Çeviri metin, ister istemez yazarının kaleminden çıkmış bir metin değil de yazarın dilini genellikle sonradan öğrendiği bir başkasının dilinde yeniden yazılmış, ikinci bir metindir. Bu bakımdan hiçbir çeviri, dar anlamıyla salt aktarıcı ya da yansıtıcı da değildir. Bir dilde yaratılmış olanı bir başka dile çevirmek, onu çevrilen dilde yenibaştan yaratmaktır. Ancak çevirilerdeki bu sonradanlık, onların özgün metinlere ya da anadilde yazılmış metinlere oranla değerce ikinci derecede bir öneme sahip oldukları anlamına gelmez. Çünkü, bir metnin değeri; hangi dilde yazıldığına bakmakla değil de hangi dilde yazılmış olursa olsun, hangi anlamları taşıdığına bakmakla tartışılabilir. Sonuçta anadilin de bir çeviri gerçekleştirdiğini, dilin kendisinin başlı başına bir çeviri olduğunu, hatta insan-kültür yaşamının bütünüyle çeviri olarak değerlendirilebileceğini vurgulayan Nermi

* Galatasaray Üniv. Fen-Ed. Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

Uygur'a başvurarak şunları belirtebiliriz: "İnsanın öbür adı çevirici olmalı. Yaşamak çevirmektir. Çevirerek yaşar insan... Dilden başka, kültürü tüm kotarmalar; teknik araçlar, töresel alışkanlıklar, dinsel törenler, yönetim tutumları da birer çeviri. Matematik de, tek tek bilimler de, çeşit çeşit sanatlar da öyle... Demek ki çeviri: insanın kendince, çevresine bir anlam~verme eylemi. Çeviriyle damgasını basıyor insan evrene."¹ Bu bakımdan insanın yine insana bastığı bir damga olarak, dilden dile çeviri, insanlar ve kültürler arasındaki anlam köprüleri oluşturmada göz ardı edilmez bir önem taşır. Yabancı olanı tanıdık kılan çeviri, yabancı olanı anlamaya ve onu kendi kültürüne katmaya dönük bir çaba olarak, yabancı olanın yakınlığını da içinde taşır. İnsanın dünyayla, yaşamla ilişkisinde kendisi dilinde açığa çıkardığı anlamın başka dillere aktarılması, başka dillerde yeniden anlamın kavuşması, insanlar arasındaki duygu ve düşünce ortaklığını zenginleştiren temel olanaklardandır.

Felsefe dili açısından Türkçe'yi, çeviri metinlerdeki görünüşleriyle incelemek, aynı zamanda Türkçe'nin biçimlendiği ve taşıdığı kültürün, yabancı kültürlerle olan ilişkisine de değinmeyi gerektirir. Kısa bir bakışla: Türkçe'nin yabancı dillerle olan ilişkisinin daha ilk yazılı belgeleri olan Orhun Yazıtları (M.S. 8.yüzyıl)'ndan başlayarak görülmeye başlarız. Bu yazıtlar arasında belli başlı öneme sahip olan Kültigin ve Bilge Kaan yazıtları hem yapımlarında hem de üstlerindeki yazılarda Çin kültürünün izlerini taşır. Çince ve Türkçe olarak yazılıp Göktürklerin tarihini anlatan bu yazıtların bir bölümü de Türklerle Çinliler arasındaki dostluğu yücelten sözleri taşır. Türkçe, Göktürk yazısından sonra başlıca Uygur, Arap ve Latin alfabelerinde yazıya geçmiştir.² Nermi Uygur, bu olguda yola çıkarak Türkçe'nin "başka-olan"la ilişkisini şöyle değerlendirmiş: "Nitekim Türkçe, bir bakıma, oldukça saygı gösterir "yaban" diye nitelediği başka'ya, yabancı'ya. Yabancı'yı konuk olarak ağırlamada özveriden çekinmez. Yabancı: bilgi, yenilik, değişim kaynağıdır Türkçe için. Çeşitli nedenlerle kaç kez abecesini değiştirmiştir; bununla, topluma kültüre nice yararlar sağlamayı içine rahatlıkla sindiren bir dildir Türkçe."³

Yalnız alfabe bakımından değil, sözcük bakımından da yabancı dillerle kaynaşmış olan Türkçe, Osmanlı döneminde ağırlıklı olarak Arapça ve Farsça; Cumhuriyet döneminde ise Latin kökenli bir terminolojiye başvurmuştur. Latin harflerine geçişin öncesinde, 19. yüzyıla

¹ Nermi Uygur, *Tadı Damağında*, s.444. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995. Ayrıca, Nermi Uygur'un çeviri üzerine değerlendirmelerini bulabileceğimiz kitaplar ve bölümlerinin başlıcaları şunlardır: *Dilin Gücü*: Kitabın bütününde çeviri sorunu işlenmişse de özellikle "Dil ve Çeviri", "Babil Kulesi" ve "Aritmetikler" bölümlerinde dilden dile çeviri doğrudan konu edinilmiştir, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997; *Türk Felsefesinin Boyutları* "Felsefe Yayınları" bölümü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1998; *Tadı Damağında*, "Çeviri" bölümü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1995; *Başka Sevgisi*, "Başka Sevgisi Nasıl Gerçekleşir", "Hafız", "Dilden Esen Başka'lar" bölümleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996; *İçimin Sesi* "Hakkı yenen çevirmen yazarlar" bölümü, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

² Bkz. Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Boğaziçi yayınları, 20. baskı, İstanbul 1996, s.9,10 ve s.19 ("Kültürün Abidesi, Güney cephesi §12.)

³ Nermi Uygur, *Başka Sevgisi*, s.105.

ortalarından başlayarak Latin kökenli bir terminolojinin büyük ölçüde yerleştiği görülür. Tanzimat döneminde gerçekleştirilen çevirilerin, bu dönemin kültürünü derinden etkilemiş olduğunu söyleyebiliriz. Hugo, Molière, Shakespeare, Montaigne, Montesquieu, Rousseau, Voltaire gibi Avrupa düşüncesinin önde gelen yazarlarının yapıtlarının Osmanlıca'ya çevirilmesiyle birlikte roman, tiyatro, deneme, eleştiri gibi türler, edebiyata katılmaya başlamıştır. Aynı dönemde ortaya çıkan gazete ve dergilerle birlikte, bu metinler ve onların taşıdığı değerler daha geniş bir toplumsal bilinçe yayılmıştır. Bu çevirilerin ağırlıklı Fransızca'dan yapılmış olması, Fransızca'nın, kökeninde yer alan Latince'den aldığı birikim ve güçle, kendi ifadesini şiirlerden destanlara, tiyatrolardan denemelere, mantıktan felsefeye işlemiş olmanın zenginliğini taşımıştır. Rönesans'tan beri, birçok başka dilin içinde de temel bir kültür dili olarak yaşamış ve yaşamakta olan Fransızca, özellikle Fransız Devriminin ardından, bu dilde taşınan değerlerin bütün Avrupa'da yankılanışı ve giderek yaygınlaşması sonucunda 19. yüzyıl Osmanlı düşünce ve edebiyatını da çok yönlü etkilemiştir.

Bu dönemi izleyen yıllarda sayıları artan Fransız okulları ve 1481 yılından beri Osmanlı sarayının temel eğitim öğretim kurumu olan ve devletin çeşitli kademelerinde görev yapacak kişileri yetiştiren Galata Sarayı'nın⁴ 1838 tarihinden başlayarak Fransızca-yı eğitim öğretim dillerinden biri olarak işlemeyle birlikte Fransızca giderek yaygınlaşmış 1970'lere kadar felsefe, edebiyat, hukuk, siyaset alanının temel başvuru dili olarak kalmıştır. Felsefe alanındaki metinler de, özgün dilleri Eski Yunanca, Latince ya da Almanca bile olsa, genellikle Fransızca'dan dilimize çevrilmiştir. Günümüzde de Fransızca'nın hem günlük konuşma dilinde hem de felsefe, hukuk, siyaset gibi uzmanlık dillerinde pek çok sözcüğünü ve terimini kullanmaktayız. Bununla birlikte, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Fransızca'nın dilimizdeki etkisi, günümüzle karşılaştırılmaz ölçüdedir. Felsefe metinlerinde Fransızca sözcükler gerek Türkçe okunuşlarıyla gerekse Fransızca'daki yazılışlarıyla sıkça yer alırlar. Öyle ki örneğin 1930'lu yılların çeviri metinlerindeki felsefe kavramlarının neredeyse tamamı ya Arapça – Farsça ya da Latince – Fransızca kökenlidir.⁵ Yabancı dillerden gelen sözcüklerin ağırlığı, özellikle Cumhuri-

⁴ Galatasaray Eğitim-Öğretim Kurumu'nun tarihçesi için bkz. <http://www.gsu.edu.tr>

⁵ Örnek: "...felsefeyi kâinat ilminden ayırmak, bu ilmin işareti altında takip edilen *logico-critique* (mantık-in-tikadî) bir çalışmanın kudretli vasıtalarından kendini mahrum etmek olacaktır." Hans Reichenbach, *İlmî Felsefe*, çev. Ziya Somar, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul 1935, s.28; ya da "Bir ruh vetüresinin parçalarına ait kanunları bilmek meselâ, Fourier'nin karışık bir periyodik hadiseyi, elemanter – ormonik ihtizazların sadece bir cemedilmesi neticesi gibi gösteren usulünde olduğu gibi, yalnız toptan hesap ederek, bütünü yapılsı halini bize bildiremez." A.g.y.s.42; ya da "Aristo metafizikının diğer bir esası da kuvve (*Puissance*) ve fiil (*Acte*) nazariyesidir. Buna göre, her şey kuvveden fiile geçmek suretile değişir... Yeniden hiçbir şey meydana gelemez. Bilkuvve (*virtuel*) mevcut olanlar bilfiil (*actuel*) zuhur ederler. Bilkuvvelik (*virtualité*) fikri bu metafizikte merkezi bir rol oynar." Aristoteles, *Metafizik*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul 1935, s.11; ya da "O halde gayri Oklidisî hendese, *non-archimédien* ölçü *Einstein* le beraber *non-newtonien* mihanik, *Bohr* le beraber *non-maxwellien* fizik, *non-commutative* ameliyeleri olan ve *non-pythagoricien* ismi verilen hesap gibi yeni akidelerin kıyası mukassimli *dilemme* kıymeti üzerinde ısrar edeceğiz." Gaston Bachelard, *Yeni İlmî Zihniyet*, çev. Hilmi Ziya Ülken, Dün ve Yarın Tercüme Külliyyatı, İstanbul 1935, s.10.

yet'in kuruluşunu izleyen yıllarda yapılan devrimlerle birlikte, Türk dili ve tarihine yönelik araştırmaların sonunda giderek azalmaya başlamıştır. Türk dilinin kökenine ilişkin yapılan araştırmalarla, dildeki yabancı sözcüklere Türkçe karşılık bulma arayışı 1930'lu yıllarda bir seferberliğe dönmüştür. Türk Dil Kurumu'nun Halkevleriyle birlikte yürüttüğü bu çalışmaların sonucunda Türkçenin kendi yapısının araştırılması, sözcük türetme olanaklarının değerlendirilmesi, anlatım zenginliğinin açığa çıkarılması olanaklı olmuştur. Hem felsefeci hem de filolog olan Suat Baydur, bu dönemi şöyle değerlendirir: "Önce 'Güneş-Dil teorisi'nin ortaya atılışı, Avrupa dillerindeki birçok kelimenin asıllarının Türkçe olduğu ispatı, öte yandan arası-ulusal tarzında ('international' karşılığı olarak) acayip kelimelerin⁶ kuruluşu gibi bir 'ifrat ve propaganda gürültüsü' devresi diyebileceğimiz bir devreden sonra ilmi sistemli ve metodlu çalışmaya geçildiğini görüyoruz. Birçok derlemeler ve sözlükler, taramalar bu faydalı çalışmanın meyveleridir."⁷

Dili ve kültürü tarihsel gelişimi içinde kavramaya çalışırken, biri diğerinden ayrılmaz olan bu iki varlığın çokyönlü gelişimini daraltan tekyanlı bakışaçarından elden geldiğince kaçınmak, nesnel bir araştırma için zorunluysa da, araştırma konusu ile araştıran öznenin birbiriyle örülmüş olması, nesnellik için gerekli mesafenin alınmasını engelleyebilir. Bu bakımdan dile, kültüre, insana dönük bütün araştırmalarda, Baydur'un sözleriyle 'ifrat ve propaganda'ya kolayca düşülebilir. Dilin yeniden yapılandırıcı ve yaratıcı işleyişinin tarihselliğinden ayrı tutulamayacağından yola çıkan Baydur, yaşadığı dönemi değerlendirirken şunları belirtmiş: "Türk kültür hayatındaki son on-on iki yıllık gelişme Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yapılan reformlardan hız almıştır. XIX. yüzyılın reformlarıyla başlayan dönem Türkiye'de Doğu-İslâm müesseseleriyle Avrupa'dan alınan müesseselerin yan yana yaşadıkları bir geçiş dönemidir ve bu devir Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar süregelmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla girilen reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun mirası olan ikiliğe (dualismaya) son vermiş, Türkleri kesin olarak batı kültürü ve medeniyeti çevresine sokmuştur."⁸

Baydur'un bu sözleri, doğu ile batıyı birbirinin karşıtı olarak kurmuş olan ve karşıtları uzlaşmazlıkla belirleyen bir geleneğin bakışaçısını yansıtır. Bu açıdan, karşıtlardan birinin varlığı ötekini bütünüyle dışlar. Ancak, demin de belirtildiği gibi, dil ve kültür sözkonusu olduğunda indirgemeci yaklaşımların yanılığa düşme olasılıklarının yüksek olduğu açıktır. Nitekim Baydur, kurumsal düzenleniş bakımından Cumhuriyet'le birlikte "kesin olarak" batı kültürü ve medeniyetine girdiğimizi söylemiş olsa da, bir kültür ortamından bütünüyle sıyrılıp, bir başka kültür ortamına geçişin yalnız biçimsel değişim-

⁶ Örnek: "Hans Reichenbach 1930'da Rudolf Carnap'la beraber bir (Annalen der Philosophie) yı çıkarmaktadır. Bu mecmua bir "ilmi felsefe" meydana getirmek ister ve her türlü önemli çalışmalarını kabul ederek böylece fikirlerin arasıulusal alım verimini kolaylaştırır." Hans Reichenbach, A.g.y., s.24.

⁷ Suat Yakup Baydur, Dil ve Kültür, İstanbul 2003, s.13.

⁸ Suat Baydur, "Avrupa Kültürü ve Biz" Türk Dili Dergisi, Sayı 11, 1952, A.g.y. içinde s.110.

lerle gerçekleşmediğini de görmektedir. Örneğin, dil devrimini izleyen çalışmalarda, Arapça, Farsça ve Türkçe'nin bir karışımı olan Osmanlıca'nın halktan kopukluğunu ve Türkçeyi ihmal edişini eleştiren Baydur, içinde yaşadığımız kültür ortamını anlayabilmek ve bu alanda yaratıcı olabilmek amacıyla, derinlikli bir öğrenim için, günümüzde yaşayan dillerin kökenleriyle bilinmesinin gerekli olduğunu da düşünür ve klasik dillerin eğitiminin zorunluluğuna dikkat çeker: "Doğu-İslâm kültürü içindeyken okullarımızda Arapça, Farsça okutuyorduk. Batı kültürü içine yerleşmemiz için bütün Avrupalılar gibi okullarımızda Hellence ve Lâtinçe öğretmek zorundayız. Gençlerimizin anadillerini iyice öğrenmemiş olarak üniversiteye geldiklerini yana yakıla anlatırken bu bilgisizlikte ve düşüncelerini açık olarak yazabilmek eksikliğinde Arapça ile Farsça'nın yerlerini boş bırakmış olmamızın büyük bir payı olduğunu unutmamalıyız."⁹ Arapça ve Farsça'nın boş bırakılan yerlerini Hellence ve Latince'nin almasını bir zorunluluk olarak gören Suat Baydur, içinde yaşadığı geçiş döneminin bilgi ve güç hedefinde Batı'ya dönük anlayışını temsil ediyordu.

Cumhuriyet kurumlarının Avrupa'daki kurumlar örneğinde yapılandırılışı, Avrupa kültüründe ortaya konulmuş olan anlamların Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürüne aktarılması da büyük ölçüde metin çevirilerine dayalı olarak gelişmiştir. Avrupa dillerinde yazılmış olan edebiyat ve felsefe metinlerinin yanı sıra, özellikle Cumhuriyet'le birlikte hukuk metinlerinin çevirisi Cumhuriyet'in yasalarının oluşturulmasında ağırlıklı yer tutmuş, toplumun yapıcı düzenlenişi ve işleyişinde kurucu rol oynamıştır. Bu dönemde yapılan felsefe çevirilerinde de bir yandan Osmanlıca ve Latince kökenli sözcükler ağır basarken, öte yandan, Türkçenin kendi olanaklarından yola çıkan ve gündelik dilin yakınlığıyla felsefe kavramlarına geçiş yapmayı kolaylaştıran sözcükler de göze çarpar. Daha 1930'lu yıllarda kullanılan *tamalgı, nicelik, nitelik, duygulanım, olgu, olumsal, gerçek* gibi terimler, günümüz felsefe dilinin temelindedir. Örneğin Suat Baydur'un itiraz edilebilir bulduğu "*okul, savunmak, genel, kutsal*" sözcüklerinin¹⁰ hepsi, yine bugünkü dilimizin içinde yer alan, hepimiz için bildik, anlamlı, kullanışlı sözcüklere dönüşmüştür. Bu yıllarda yapılan felsefe çeviri çalışmaları içinde özellikle Semiha Cemal'in yaptığı çevirileri görüyoruz: 1928 yılında Platon'un *Phaidon* diyalogunu *Fedon: ruhun bekası* başlığıyla çeviren Cemal, 1932 yılında François Thurot'nun *Epiktetos* incelemesi ile Platon'un *Alkibiades* diyalogunu; 1936 yılında da yine Platon'dan *Gorgias*'ı ve *Aşk veya Ziyafet* başlığıyla da *Symposion*'u çevirmiştir, bu diyalog 1937'de Şaziye Berin Kunt tarafından *Ziyafet ya da Aşk* başlığıyla bir kez daha dilimize çevrilir. 1938 yılında Halil Vehbi Eralp, Alfred Weber'in *Felsefe Tarihi*'ni dilimize kazandırır. 1930 yılları boyunca, Aristoteles, Heidegger, Reichenbach'dan yapılan çevirilerin yanında Leibniz, Russell,

⁹ Suat Yakup Baydur, *a.g.y.* s. 49, "Hellence Lâtinçe Sözcükler ve Adlar", *Ulus*, 24. VIII. 1949.

¹⁰ Suat Yakup Baydur, *a.g.y.*, İstanbul 2003, s. 14. "Bir filolog gözüyle dilimizin tuttuğu yol".

Haeckel gibi düşünürlerin metinleri Lise yardımcı ders kitapları olarak çevrilmiştir.¹¹

Bu yıllarda büyük ölçüde yabancı dillerden kavramlarla işlenen felsefe dilimiz, Milli Eğitim Bakanlığı'nın özellikle 1940'lı yıllarda artarak gelişen çevirileriyle giderek Türkçe kavramlara ağırlık kazandırmaya başlamıştır. Nermi Uygur, özellikle 1940-1955 dönemini, "Milli Eğitim Bakanlığınca gerçekleştirilen çeviri atılımından ötürü, felsefe klasiklerinin yayın dünyasında nicelik ve nitelikçe önemli bir aşamaya ulaştığı çağ"¹² olarak belirler. Ağırlıklı olarak felsefe öğretmenleri ile öğretim üyelerinin yapmış olduğu bu çevirilerin yanısıra, Eski çağ düşünce ve edebiyatının temelini oluşturan Homeros ve Hesiodos gibi mitoloji ozanlarının, Sophokles, Euripides gibi tragedya yazarlarının, tarihçi Thukydides'in, şair Catullus'un çevirilerinin yapılması da felsefe dilimizi birçok yönden zenginleştirmiştir.

1955 yılından sonra, Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarının çıkardığı felsefe çevirileri azalırken, özel yayınevlerinden çıkan çevirilerde çeşitlenme görülür ve günümüze gelinceye dek bu çeşitlenmenin giderek arttığı gözlenir. Milli Eğitim Bakanlığı, 1980'lerin sonlarına doğru, daha önce yayınlamış olduğu felsefe çevirilerini yeniden basar; yine 1990'ların sonunda, Cumhuriyet yayınları bu kitapların bir bölümünü, günümüz Türkçe'sine dönüştürülmüş olarak yeniden yayımlar. Bu çeviriler örneğinde, üzerinde durulması gereken birkaç noktayı belirtebiliriz: Bütün çeviriler, çeviri olmaları bakımından bir özgün metnin çevirisi olduğundan, hangi metnin çevirisini okuduğunu bilmek de okuyucunun en temel hakkıdır. Çeviri yapan kişi ve yayınlayan kuruluşlar, bu bilgiyi okura vermeyi bir ödev olarak görmelidir. Oysa, Türkçedeki felsefe çevirilerinin çoğunun, bu temel bilgi bakımından eksik kaldığı görülür. Özellikle antik metinlerin ilk çevirilerinde karşılaşılan bu eksiklik, günümüzde de sürmektedir. Çeviri metnin hangi kaynaktan çevrildiğini belirtmek, o metnin hangi yabancı dilden yapıldığını belirtmektir. Ne yazık ki, çeviri tarihimizde, örneğin pek çok antik metnin çevirisi, ağırlıklı olarak Fransızca, İngilizce ya da Almanca'dan yapılmışsa da sanki Eski Yunanca ya da Latince'den yapılmış gibi algılanır. Doğrudan Eski Yunanca ya da Latince'den yapılan çevirilerde bile, o metinlerin diğer ulusal dillere yapılmış çevirilerini gözden geçirmek nerdeyse bir zorunluluktur. Bu bakımdan, yalnız özgün metin değil, yararlanılan diğer çevirilerin de belirtilmesi, çalışmanın güvenilirliğine dayanak sağlar. Bu doğrultudaki çevirilerin ancak 20. yüzyıl sonlarında gerçekleştiğini ve sayılarının da çok fazla olmadığını söyleyebiliriz. Çoğunlukta olan metinler, ne yazık ki tam bir künye açıklığı taşımıyorlar. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı yayınlarından çıkmış olan çevirilerin günümüz diline uyarla-

¹¹ Bu belirlemeler için kütüphane taramaları yanında, Türkiye Felsefe Kurumu tarafından hazırlanan *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası Kitaplar-Makaleler 1928-1999*, (Hazırlayanlar: O.Faruk Akyol,- Sanem Yazıcıoğlu Öge, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara 2000.) başlıklı çalışmadan yararlanılmıştır.

¹² Nermi Uygur, *Türk Felsefesinin Boyutları*, s.50.

narak yapılan baskılarının¹³ bir kısmında, benzer eksikliklerle karşılaşılıyor.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1940'lı yıllardan başlayarak yayınladığı kitapların, dildeki değişimler göz önüne alınarak günümüz Türkçesine uyarlanması, kuşkusuz saygı duyulacak bir çaba. Ancak, böylesine devasa bir çalışmanın tek bir kişi tarafından gerektiği gibi gerçekleştirilmesinin olanaksızlığı da açık. Bununla birlikte, yeniden basılan bu kitaplarda, ilk çevirmenlerin adından başka yalnız yayına hazırlayanın adı geçiyor; günümüz Türkçe'sine kimin tarafından çevrildiği bildirilmiyor. Bu durumda, yayına hazırlayanın bunları tek başına gerçekleştirdiğini düşünüyoruz ama bu durumda da birbirinden farklı ve her biri uzmanlık gerektiren alanlarda yazılmış metinlerin hepsi, tek bir kişinin denetimine bırakılıyor ki bunun yol açacağı eksikleri görememek, çeviriye gereken önemi vermemek oluyor. Ayrıca, aşağı yukarı altmış yıllık bir zamanın ardından yeniden dilimize kazandırılan bu kitapların, en azından ilk basım tarihlerinin belirtilmesi beklenirdi ama bu tarih ancak birkaçında yer almıştır.

Bu biçimsel eksikliklerin yanında, içerik bakımından da pek çok boşluğumuz olduğunu görüyoruz. Birçok felsefe metninin henüz Türkçe'ye çevrilmemiş olmasının yanında, çevrilmiş olan metinlerin de, her zaman tamamının çevrilmediği bir gerçek. Kuşkusuz bu eksikliklerde, çevrilmesi beklenen metinlerin çokluğunun yanında, bunları çevirecek kişilerin azlığını göz önünde bulundurmak gerekir ve bu konudaki boşluğumuzu hızla doldurabilmek amacıyla, kimi zaman metinlerin özet olarak çevrildiğini ya da bir kitabın ancak bir ya da birkaç bölümünün çevrildiğini sıklıkla görüyoruz. Ancak, kültürdeki boşluklar hızla kapatılmak istendiğinde, ortaya çıkan çalışmaların güvenilirliği sağlam olmayabiliyor, böylece iyiniyetli bir girişim başarısızlıkla sonuçlanabiliyor. Bu noktada Nermi Uygur'un yapmış olduğu şu saptamanın, ne yazık ki geçerliğini sürdürdüğünü görüyoruz: "Yıllardan beri bu çevirilerle oldukça sıkı bir ilişki kurmuş durumdayım; bir bölümünü -içten gelen teşekkürle- sürekli bir öğretim aracı olarak kullanmaktayım. Bu çeviriler konusunda ne gereksizce kılıkkıyarma eğilimine kaptırdığımı sanıyorum kendimi, ne de insafa sığmayan eleştirilerle alışverişim var; onun için açıkça söyleyebilirim: Gerek Milli Eğitim Bakanlığınca gerekse özel yayınevlerince piyasaya sunulan bu çevirilerin büyük bir kısmı herçeşit güvenilirlikten uzak. Terminoloji bakımından karanlıklar, bulanıklıklar, tutarsızlıklarla dolu."¹⁴

Temel felsefe metinlerini Türkçe'ye kazandırmak için gereken onyıllar boyunca, yabancı bir dil bilmeden felsefeye yönelen insanların ulaşabildikleri tek kaynak olan çeviriler günümüze gelinceye kadar geçen sürede çoğalıp çeşitlenmiştir. Bu metinleri Türkçe kavramlarla dilimize dönüştürmeye başlamanın üstünden nerdeyse yüzyıl bile geçmediği için, felsefe terimlerimiz, günümüzde de henüz felsefecilerin uzlaştığı ortak bir terminolojiye birçok yönden kavuşamamıştır. Bununla birlikte, belli kavramlarda da

¹³ Cumhuriyet Yayınları, Dünya Klasikleri Dizisi, yayına hazırlayan: Egemen Berköz.

¹⁴ Nermi Uygur, *a.g.y.*, s. 52.

uzlaşmıştır. Ancak çevirilerin giderek çoğalmasıyla, farklı çevirmenlerin aynı kavramlara bulduğu farklı karşılıkların da sayısı çoğalmıştır. Bunun sonucunda, felsefe çalışmalarının açıklık dayanağı olan kavramlar karışıklığa yol açmıştır.

Bütün bu bulanıklıkların aydınlığa kavuşabilmesi için, felsefe çevirilerinin konunun uzmanları tarafından yapılması ve olanaklı olduğu ölçüde özgün metnin yazıldığı dili bilenlerce gerçekleştirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Ancak ne kadar titizlik gösterilse de, sonuçta hepimizin yaptığı çevirilerde yukarıda sıralanan olumsuzlukları bulmak olanaklı; bu nedenle, çevirilerin birkaç kişi tarafından gözden geçirilip, konuyla ilgili uzmanlara okutulması ve böyle bir denetimden sonra yayınlanması, güvenilir çeviriler için bir zorunluluk olarak görülüyor. Üniversitelerin bünyelerinde kurulabilecek olan enstitü ya da araştırma merkezleri, böyle bir çalışmanın sorumluluğunu üstlenebilir ve okuyuculara, özellikle de yeni yetişen öğrencilere akademik değerlendirmeden geçirilmiş metinlerin ulaştırılmasını sağlayabilir.

Günümüzde, daha önceki yıllara oranla pek çok felsefe metninin çevirisini bulabiliyoruz; özellikle modern ve çağdaş düşüncenin metinlerine ağırlık veren bu çevirilerin yanında, örneğin Ortaçağ dönemine ait çevirilerin de eskiye oranla daha fazla üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Felsefe tarihinin farklı dönemlerinde yetişip uzmanlaşmış kişilerin sayıları arttıkça, temel metinler bakımından boşluklarımız da giderek azalacaktır. Yine günümüzde, birkaç kişinin birlikte yaptığı çeviri çalışmalarının da sayısının arttığı görülüyor; bunlar, düşünce alanında ortaklaşa çalışmaların birer örneğini oluşturmaları bakımından ayrı bir değer taşıyorlar, özellikle lisans ve lisansüstü öğrencilerini de çalışmalarına katan öğretim üyelerinin gerçekleştirdiği çeviri çalışmaları, felsefe alanındaki pek çok eksikliğin üstesinden, dayanışma içinde birlikte çalışarak gelebileceğimizi gösteriyor.